

Nr 66.

Av herr Möller m. fl., *angående utredning rörande möjligheten att upplåta ecklesiastisk jord medelst tryggad besittningsrätt.*

Åtskilliga samverkande omständigheter hava gjort befolkningsfrågan till ett av vårt samhällslivs mest uppmärksammade problem just nu. Särskilt talrika nya årsklasser hava inträtt i konkurrensen om försörjningstillfällena, samtidigt med att Amerikas Förenta Stater hämmat invandringen dit. Den under världskriget uppkomna speciella inriktningen av näringslivet, enkanterligen industrin, befanns efter kriget otjänlig; en omgruppering av arbetskraften blev nödvändig, vilken process givetvis var och är ej blott förenad med lidanden för de berörda utan även med ännu ej övervunna svårigheter med avseende på möjligheten att bereda rum för de på vissa håll övertaliga. En rätt så enstämmig uppfattning har därvidlag utpekadt jordbruket som ett av de områden, där nya försörjningsmöjligheter skulle kunna beredas i icke ringa omfattning.

Ett led i strävandena att överflytta nya delar av befolkningen till jordbruket utgör egnahemsverksamheten. Genom en uppstyckning av jorden i smärre parceller ernår man, att flera familjer få sitt uppehälle av en viss jordareal, än om denna brukas under större gårdar. Men tvärtemot att utgöra en tillbakagång ur nationalekonomisk synpunkt kan en dylik utstyckningspolitik befördra en naturlig ekonomisk utveckling. Ty med starkt uppdrivna jordpriser och arbetarebefolkningens relativt höga levnadsstandard förmå de väst- och nordeuropeiska länderna allt mindre och mindre att vid producerandet av prisbilliga vegetabiliska produkter konkurrera med jungfruliga eller efterblivna länder med lågt jordvärde, understundom onaturligt låga arbetslöner samt bättre klimat. Vårt klimat, som föga inbjuder till odling av ädlare kulturväxter på grund av svårigheten att få fram välmogna och i övrigt högkvalificerade frukter, antingen det nu gäller sädesslag eller annat, är däremot på grund av den relativt stora fuktigheten utmärkt ägnadt för foderväxtproduktion. Detta pekar mot en utveckling för vårt jordbruk, där frambringandet av animalier är det väsentliga. Men på detta område liksom för de flesta andra måste för en liten nation med hög levnadsstandard, ansträngningarna inriktas icke på en lågvärdig massproduktion utan på framställning av kvalitetsvaror. För en dylik inriktning lämpar sig det mindre jordbruket utmärkt. Den direkta avkastningen av jorden är för ringa till att ge brukaren en god bärgning; skörden måste därför förökas i värde genom förädling till animaliska produkter, ja, genom inköp av fodermedel av skilda

Vårt lands befolkningsfråga.

Egnahemsverksamheten som medelför ästadkommande av vidgade försörjningsmöjligheter.

slag utökas ofta framställningen av animalier långt utöver vad den egna foderproduktionen skulle tillåta. Härtill kommer, att arbetet huvudsakligen utföres av brukaren själv och hans familj, varigenom den erforderliga garantin för produkternas kvalitet skapas.

Aktuella krav på egnahemsverksamhetens utvidgning.

Helt naturligt har den hittills i vårt land bedrivna egnahemsrörelsen varken till omfattning eller form ansetts motsvara de krav, som höra ställas därpå i nuvarande onormala läge, i vilket man av den fordrat kraftigare bidrag till lösandet av de besvärliga folkförsörjningsproblemen. I fråga om utsträckning av egnahemsverksamhetens omfattning har sålunda å ena sidan krävts, att staten skulle få till sitt förfogande rätt att expropriera enskild jord för egnahemsändamål. Gent emot detta har å andra sidan anförts att så länge jord i allmän ägo, som väl lämpade sig för egnahemsändamål, icke vore tagen i anspråk, borde man vänta med så långt gående ingrepp i den enskilda äganderätten, som ett expropriationsförfarande innebure. Detta så mycket mera, som jorden i allmän ägo dels lämnade en i förhållande till sitt värde alltför liten avkastning och dels ofta vore skäligen illa hävdad. Så ha alltså uppkommit krav på anordningar för ett ökat utnyttjande av krono- och ecklesiastisk jord för egnahemsändamål.

De flesta av de spörsmål, som i fråga om egnahemsverksamhetens omdaning äro aktuella, befinna sig numera under utredning av sakkunniga. Frågan om behovet av en expropriationslagstiftning för anskaffandet av jord för nya jordbruk och för avlösning av arrendjordbruk är sålunda beroende på det resultat, vartill 1925 års undersökningskommission för upplåtelse av jord i sitt arbete kan komma. Egnahemsverksamhetens organisation torde komma under behandling i det under innevarande år väntade huvudbetänkandet från 1925 års kolonisationssakkunniga, varjämte inom domänstyrelsen pågår utredning i fråga om ett vidsträcktare avyttrande av kronoegendomar. Men på ett område synes man fortfarande vara lika långt från ett praktiskt resultat som någonsin; och det gäller den ecklesiastiska jorden. Visserligen har genom den av 1926 års riksdag och samma års kyrkomöte antagna lagen angående tillstånd till försäljning av kyrklig jord i vissa fall samt till upplåtelse av sådan jord under tomträtt möjlighet öppnats för vissa lägenhetsinnehavare på kyrklig jord att få friköpa sina lägenheter. Men någon verklig jordbruksnybildning uppstår givetvis icke härigenom.

Den ecklesiastiska jordens betydelse för egnahemsverksamhetens utvidgning.

Frågan om utnyttjande av den ecklesiastiska jorden för egnahemsändamål är likväl icke av liten omfattning. Enbart under kyrkofonden lyda omkring 3,000 hemman och 700 lägenheter. Den därtill hörande åkerarealen uppgår sammanlagt till 115,000 hektar, vartill komma 270,000 hektar produktiv skogsmark. Taxeringsvärdet å dessa jordbruk uppgår till sammanlagt mer än 150 miljoner kronor. Ungefär 1,500 av hemmanen hava över 30 hektar åker. Även ur det allmännas synpunkter såsom jordägare föreligga vägande skäl för att åstadkomma en ny ordning å detta område. Avkastningen är ringa, allenast högt räknat tre miljoner kronor, d. v. s. knappast två procent

av taxeringsvärdet. Såsom framgår av riksdagens revisorers berättelse för år 1926, äro många ecklesiastika hemman illa hävdade, varjämte åbyggnaderna mångenstädes äro förfallna och kostsamma nybyggnader tarvas. I den mån dylik nybyggnad kommer att företagas, försämras än ytterligare det allmännas avkastning av här berörda jord.

Ej heller har intresse saknats för här förevarande fråga. Ända från tiden närmast före tillkomsten av 1910 års prästlönelag och intill nuvarande tid har den oupphörligt motionsvis gjorts till föremål för riksdagens uppmärksamhet. Allenast under tiden från och med 1920 har riksdagen vid tvenne tillfällen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit om utredning av frågan, men torde det därav föranledda utredningsarbetet knappast vara mer än påbörjat.

Den bristande överensstämmelsen mellan frågans betydelse och intresset för densamma å ena och frånvaron av åtgärder ägnade att föra frågan fram mot sin lösning å andra sidan är emellertid lätt förklarlig. Det är tre ting, som komplicera frågans lösning: 1:o att arrendeavgälden för ecklesiastiskt löneboställe ingår som ett avgörande moment i löneregleringen enligt förenämnda prästlönelag och att alltså en förändring av dispositionen utav löneboställe rubbar dylika löneregleringar; 2:o att det inom framför allt prästerliga kretsar härskar stor motvilja mot att förvandla denna fasta egendom i penningar, vilket motstånd torde vara bestämmande för en av de i frågan beslutande parternas, kyrkomötets, hållning, samt 3:o att äganderätten till den ecklesiastika jorden är synnerligen omtvistad, varav följer en naturlig motvilja för att vidtaga åtgärder för försäljning därav. I sistnämnda avseende gäller tvisten förnämligast, vilka ecklesiastika boställen, som kunna anses vara kronoegendomar, på grund av att kronan antingen anslagit dylika för kyrkliga ändamål eller lämnat bidrag till inköp åt församlingen av dylika, och vilka som äro att anse såsom församlingens egendom. Härutinnan begärde riksdagen utredning redan 1901, och det på grund därav samma år igångsatta utredningsarbetet har hittills resulterat i redogörelser för de ecklesiastika boställena i Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens, Norrbottens och Värmlands län. Det är sex län på tjugufem år. Med all sannolikhet kommer det att dröja ytterligare många år, innan ens denna utredning blir färdig. Dessa fakta torde vara tillräckliga för att klargöra det utopiska i att tro, att det skall ligga inom gränserna för praktisk politik att i den närmaste tiden få den ecklesiastika jorden tillgänglig för egnahemsändamål genom upplåtelse med äganderätt. Då detta sistnämnda så att säga varit en given förutsättning vid riksdagens förenämnda uttalanden i frågan, är det icke underligt, att resultatet blivit som det blivit.

Vad vi här uttalat, får icke tydas som ett avrådande från utredningar angående möjligheterna för försäljning av ecklesiastisk jord utan allenast som ett uttryck för den meningen, att det kommer att dröja en mycket avsevärd tid, innan man på denna väg når ett tillfredsställande resultat. Man kan under sådana omständigheter fråga sig, om det kan vara rimligt att ge sig

Intresset för den ecklesiastika jordens upplåtande för egnahemsändamål.

Svårigheterna för ett utnyttjande av den ecklesiastika jorden för egnahemsändamål.

till tåls härmed eller om det icke vore möjligt att tillsvidare lösa frågan mera provisoriskt. Såsom inledningsvis påpekats, är det icke blott med hänsyn till egnahemsfrågan en förändring av de bestående förhållandena i fråga om den ecklesiastika jorden måste sökas. De höga priserna på byggnadsmaterialier under de närmast föregående åren hava medfört att nybyggnader uppskjutits, varigenom stora krav i detta avseende komma att ställas under den närmaste framtiden med därav föranledda kännbara påfrestningar både för kyrkofonden och församlingarna. Att slippa avdrag från arrendeavgälden för nybyggnader vid de ecklesiastika löneboställena icke blott för mera exceptionella förhållanden såsom nu utan i allmänhet är något, som måste eftersträvas, då det är icke minst härigenom avkastningen nedbringas så uppseendeväckande. Vidare är det tydligt, att brukare av den ecklesiastika jorden måste på ett eller annat sätt givas större intresse av en god hävd därå, varjämte förvaltningen av dessa jordegendomar bör på allt sätt förenklas. Med hänsyn till vad nu senast sagts, är det givet, att en styckning av den ecklesiastika jorden till mindre självständiga jordbruk, som fortfarande upplättes under arrende, icke kan komma i fråga. Ty därigenom skulle nybyggnadsbehovet icke minska men väl öka, brukarnas intresse av att hålla jorden i god hävd skulle icke bli bättre och förvaltningen komme ej att underlättas.

Upplåtelse av ecklesiastisk jord för egnahemsändamål medelst tryggad besittningsrätt. Om det sålunda av skäl som här ovan anförts synes osannolikt, att den ecklesiastika jorden under den närmaste tiden skulle kunna komma att utnyttjas för egnahemsändamål genom avyttring medelst äganderätt, och om det därjämte är olämpligt att använda arrendeformen för ett dylikt utnyttjande, uppställer sig självmant den frågan, om det icke skulle låta sig göra att, åtminstone intill dess frågan om dylik jords försäljning kommer i ett gynnsammare läge, finna en upplåtelseform, som skulle möjliggöra en snabbare provisorisk lösning av denna del av egnahemsproblemet. Enligt vår mening skulle en dylik upplåtelseform låta sig finna i en tryggad besittningsrätt av i princip samma slag som den av 1926 års riksdag beslutade åborätten för kronojord. Kronolägenhetskommissionen har som bekant på sin tid avgivit förslag i denna riktning, utan att, så vitt känt är, regeringen ännu tagit ståndpunkt därtill. Genom införandet av en dylik besittningsrätt löstes nybyggnadsfrågan av sig själv och ett ökat intresse från brukarnas sida för jordens hävdande skulle uppkomma. Antagligen skulle därjämte en dylik upplåtelseform kunna lösas så pass praktiskt, att förvaltningen av den ecklesiastika jorden underlättades. Den farhågan skulle kanske yppa sig, att avkastningen till kyrkofonden och till församlingarna skulle än mera minskas. Så behövde dock ingalunda bli följd. Ty någon anledning varför icke utgångspunkten för avgäldssättningen bestämdes så, att avgälden komme att utgöra en normal förräntning av jordens marknadsvärde finnes ej. Erfarenheten har nämligen visat, att en låg arrendesättning för krono- och ecklesiastisk jord sällan i nämnvärd utsträckning kommer brukaren till del eller

underlättar hans drift utan genom överlåtelse och därvid avtalade avträdessummor har fördelen av det låga arrendet ofta kapitaliserats i andra händer än brukarens.

Huruvida vid införandet av en tryggad besittningsrätt till ecklesiastik jord den av fjolårets riksdag beslutade åborätten bör tagas till förebild eller ej, torde icke utan vidare kunna avgöras. Därvid tänka vi mindre på den något invecklade struktur, som för närvarande vidlåder nyssnämnda åborätt. Denna ansluter sig nämligen till hittills gällande bestämmelser för försäljning av egnahemslägenheter från kronoegendomar, vilka bestämmelser torde komma att undergå avsevärd förenkling i samband med förestående allmänna revision av egnahemsverksamhetens organisation. Även i övrigt torde det bliva möjligt att, allt efter som erfarenhet vinnes, lättnader i förfarings sättet vid åborättens tillämpning skola kunna genomföras. Snarare lär betänksamheten mera komma att förorsakas av rent principiella synpunkter. Det kan givetvis lättare i det långa loppet ske en sammanblandning av krono- och ecklesiastik jord, om upplåtelseformen vore i stort sett densamma och om antagande av åbo, inskrivning av prioriterade fordringar o. d. skulle ske i samma ordning och av samma myndighet. Än vidare skulle det måhända komma att verka psykologiskt irriterande om vissa åbor, nämligen på kronojord, skulle få mottaga sin åborätt med inköpsrätt, under det att andra, de på den ecklesiastiska jorden, icke skulle kunna erhålla denna förmån. Ty det möter givetvis för närvarande svårigheter att med hänsyn till den svävande äganderättsfrågan göra ett dylikt medgivande rörande den ecklesiastiska jorden. Dessutom kan det emellertid ifrågasättas, om ej besittningsrätt till ecklesiastik jord får göras något mindre omfattande, än vad som beträffande åborätt nu är stadgat om kronojord.

Med hänsyn till de betänkligheter, som således kunna väntas komma att yppas inför ett tillämpande av 1926 års lag om åborätt även på den ecklesiastiska jorden, kunde det kanske icke vara ur vägen, att för sistnämnda jord övervägdes även ett annat system till besittningsrätt. Ett dylikt skulle kunna tänkas konstruerat på ungefär samma sätt som tomträtten: alltså en föga omfattande lag, antingen som ett kapitel i nyttjanderättslagen eller fristående, inskrivning vid domstol, de prioriterade fordringarnas skyddande genom in-teckning i vanlig ordning samt de närmare föreskrifterna givna i en Kungl. Maj:ts kungörelse, vilka föreskrifter än vidare borde intagas i besittningsrättskontraktet. Vi våga tro, att en på dylikt sätt anordnad besittningsrätt, vilken givetvis borde förses med lagstadgad optionsrätt, skulle kunna bliva ganska enkel i tillämpningen. De åtgärder, som behövde vidtagas vid första upplåtelsen, torde icke bliva mera omfattande, än om jorden skulle upplåtas på arrende. Skulle vid besittningsrättens övergång från en till annan anses böra fordras särskilda kvalifikationer för den nya besittningsrättstagar-en, kunde måhända prövning därav ske av vederbörande domstol i samband med inskrivning, vilken borde göras obligatorisk. Den vidare efter-

*Formen för
entryggad be-
sittningsrätt
å ecklesiastik
jord.*

synen i fråga om gårdens hävd och byggnadernas tillstånd, som kunde anses behöflig, skulle kanske kunna överlåtas på de myndigheter, som få uppsiktsuppdrag enligt den bebådade lagen angående uppsikt å vissa jordbruk, helt enkelt därigenom att besittningsrättslägenheter på ecklesiastik jord lades under lagen.

Emellertid är det alltid fåvitskt att försöka åvägabringa en önskvärd ordning genom än så invecklade kontrollbestämmelser och sträng övervakning, om icke den enskildes intressen och åsikter peka i samma riktning, som lagen syftar. Om den besittningsrätt, varom här ovan talats, får en sådan struktur, att brukaren har allt intresse och all önskan att hävda jordbruket väl, då hava bestämmelser och uppsikt ingen betydelse för normala fall, emedan det som därmed åsyftas är självklart för en var; de få då sin enda betydelse gent emot den slarvige och icke skötsamme. Att det går att med en besittningsrätt väcka intresse för torvan, därom vittnar den möda och den kärlek, som nedläggas å den med tomträtt upplåtna jorden i vissa av huvudstadens villaområden.

*En praktisk
åtgärd utan
principiella
konsekven-
ser.*

I förevarande fall är det onödigt att tvista om äganderättens och den tryggade besittningsrättens fördelar och nackdelar gent emot varandra. Ty här står man, såsom redan i det föregående visats, inför det faktum, att den ecklesiastika jordens upplåtande för egnahemsändamål med äganderätt av olika anledningar icke låter sig genomföra under den närmaste framtiden. Man har i själva verket att välja emellan att ingenting få gjort eller att den ecklesiastika jorden upplåtes med tryggad besittningsrätt. För den som vill ha något utträttat på detta område, bör valet vara lätt, ty ingen behöver offra några grundprinciper — det gäller allenast att finna en praktisk lösning för den allra närmaste tiden. Skulle det sedermera kunna, vilket ingalunda är osannolikt, utfinnas utvägar, varigenom den ecklesiastika jorden skulle kunna upplåtas till brukaren med full äganderätt, har ingenting skett, som binder handlingsfriheten inför ett dylikt läge.

Med stöd av vad vi sålunda anfört, få vi hemställa,

att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t vid vidtagande av den av riksdagen i sin skrivelse 142/1924 begärda utredningen måtte i första hand skyndsamt låta undersöka möjligheten av att i avvaktan på vidare utredning upplåtelse av den ecklesiastika jorden till självständiga mindre jordbruk må kunna ske medelst tryggad besittningsrätt samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill undersökningen kan föranleda.

Stockholm den 20 januari 1927.

Gustav Möller.

Ernst Wigforss.

Olof Olsson.

Rickard Sandler.

A. J. Bårg.